

Психічна діяльність у міфах народів світу

П.В. Кидонь,

кафедра психіатрії, наркології та медичної психології
Полтавського державного медичного університету

Люди завжди намагалися пояснити природу речей і явищ, які з ними відбувалися. Окрім зовнішніх чинників, як-от сили природи, зміни дня й ночі, чергування сезонів тощо, їх цікавили і внутрішні, душевні переживання. В епоху відсутності технічних засобів і наукових обґрунтувань цих переживань люди вдавалися до міфів — символічних наративів для пояснення реальності. Слід зазначити, що перший етап розвитку психіатрії та психології називається донауковим, а за багатьма джерелами — міфологічним. Це пояснюється тим, що уявлення про психічну діяльність у стародавніх народів передусім відображалося в міфах. Навіть назви цих наук походять від грецького слова «душа» — «психе» («Ψυχή»). Спробуємо систематизувати міфологічні уявлення різних народів щодо психічної діяльності, згрупувавши їх за такими тематиками, як: емоційна, когнітивна, сексуальна сфери, сон та сновидіння, психічні й наркологічні розлади.

Емоційна сфера

Насамперед люди намагалися знайти пояснення виникненню різних емоційних станів. У давньоарабській міфології бог *Нахи* описаний як джерело емоцій, а індійську богиню *Вач* називають «матір'ю емоцій». Цих міфологічних персонажів також буде згадано в розділі про когнітивну сферу.

Радість, щастя, веселощі та сміх

У давньогрецькій міфології богині веселощів і радості життя, уособлення витонченості та привабливості називалися *Харитами* (відповідають римським *Граціям*). У класичних міфах їх було троє. У цій роботі згадаємо двох — *Аглаю* та *Евфросіну*. Жили вони поруч із Музами, що підкреслює їхню близькість. Давньогрецький поет Піндар стверджував, що Харити були створені, щоб заповнити світ приємними моментами та доброю волею. Ім'я Аглая означає «радість», «тріумфування», «блиск», «пишність», «краса», «пиха», «зарозумілість». Евфросіна (в перекладі з грецької «добродумна») — богиня гарного настрою, радості й веселощів, втілення благодаті та краси. Вони служили богині любові — Афродиті. У Стародавньому Римі компанію граціям складала ще одна богиня чуттєвих задоволень та веселощів — *Волуптія*.

У західних слов'ян богом удачі та щастя був *Білобог*. Він також вважався творцем води, землі й світла, головним богом білого дня, добра, багатства, здоров'я і плодючості. Нині щодо достовірності інформації про Білобога ведуться дискусії. У міфології східнобалтійських народів богинею щастя й долі, також пов'язаною з материнством та дітонародженням, була *Лайма* — одна із найстаріших литовських богинь.

В індуїзмі богинею щастя, добробуту, достатку, процвітання, багатства та удачі є *Лакшмі*. Вважається,

що поклоніння *Лакшмі* захистить від мирських нещасть та бідності. Вона є втіленням грації, краси та чарівності, уособлює заступництво, примирення, співчуття та прощення. В іконографії *Лакшмі* зображується сидячою або стоячою на лотосі. Її чотири руки символізують чотири цілі людського життя: дхарма (праведність), арtha (добробут), кама (любов, насолода) та мокша (визволення). У двох із них вона тримає лотоси, а іншими показує мудрі (жесті руками), які благословляють щастям та процвітанням.

У скандинавській міфології богиня, яка асоціювалася з радістю, спокоєм та Місяцем, мала ім'я *Нанна*. В єгипетській міфології богинею радості, веселощів, любові, неба, материнства та родючості була *Хатхор*, одна з головних богинь Стародавнього Єгипту. *Хатхор* шанували також як богиню музики й танців. Її атрибутом були такі музичні інструменти, як сistr, зображення якого часто носили як амулет, що охороняв від злих духів, і намисто-брязкальце менат. Сistr мав еротичні конотації та, як наслідок, натякав на створення нового життя.

Славнозвісний *Хотей* — бог веселощів, спілкування та добробуту в японській міфології. За легендою там, де він з'являвся, до людей приходили успіх і здоров'я. У XV ст. *Хотей*, як втілення щастя і безтурботності, був включений у Японії до списку сімох божеств, що приносять удачу в синтоїзмі. На зображеннях *Хотей* тримає зливки золота, монети, посох, перлину, персик, віяло, що відганяє горе, мішок з багатством, і веде подарованого коня. Його майже завжди зображують усміхненим, звідси його прізвисько китайською мовою — «Будда, що сміється».

Тіуанаканський (доколумбовий) бог радості, достатку та родючості в міфології народів південних Анд мав ім'я *Екеко*. Зазвичай *Екеко* зображують невисоким, гладким, усміхненим

Три грації

Екеко

Афродіта

Амур і Психея

чоловіком з вусами, одягненим у традиційний одяг — пончо, рідше — у військову форму, діловий костюм або жебрацьке вбрання, а також з однією сандалією. Він обвішаний мішечками та кошиками з необхідними речами та їжею. Сучасні статуї бога мають круглий отвір у роті, в який можна помістити сигарету для задоволення Екеко. До нього звертаються із проханням принести в дім щастя та достаток; можна додавати інші побажання, залишаючи поряд мініатюрні зображення того, про що мрієш. Екеко, який образився за нешанування, може наслати нещастя або хворобу. Одна із форм поклоніння, а також спосіб досягнення прихильності Екеко — запропонувати йому «покурити», навішуючи при цьому черговий мішечок із «побажанням». Якщо із запаленої сигарети потягне дим, це означає, що божок прийняв замовлення на мрію. Згідно з останньою традицією, Екеко «викурює» запалену сигарету раз на рік, забезпечуючи повний рік процвітання. Цікаво, що об'єкти для ритуалів з Екеко мають бути подаровані або вкрадені, але не куплені, тому що «мрії не можна купити».

Основною реакцією людини на позитивні емоції є сміх, тому в цьому розділі варто загадати про божеств, які його уособлювали. У давньогрецькій міфології богом і уособленням сміху був Гелос. Він перебував у світі бога винарства та веселощів Діоніса. У давньоримській міфології подібного бога звали Різус. Протилежністю Гелоса і богом глузування, лихослів'я та критики є Мом. Він ненавидів людей і богів, які допомагають їм. Мому приписують розпалювання Троянської війни з метою зменшення людського населення. Інші джерела вказують, що він луснув від злості, бо не міг знайти у Афродіті жодних вад. Атрибутами багатьох божеств, що уособлювали позитивні емоції, були різноманітні музичні інструменти. Щастя, радість, веселощі супроводжувалися музикою і танцями. Також багато міфологічних персонажів цієї групи асоціювалися з достатком і родючістю.

Любов і кохання

У Стародавній Греції богинею любові та краси була відома всім *Афродіта*, яку шанували також як богиню родючості, вічної весни та життя, іноді — як покровительку шлюбів і пологів. Її асоціювали із пристрасстю, хтивістю, сексуальним задоволенням. Символами Афродіти, як богині кохання, були мирти, троянди, яблука, а також анемони, фіалки, нарциси та лілії; як богині родючості — горобці й голубки, які входили до її почиту. Її атрибутами були пояс, який мав силу наділяти того, хто його одягне, надзвичайною сексуальною привабливістю, і золота чаша, наповнена вином,

випивши з якої людина отримувала вічну молодість. Афродіта була безжальною до тих, хто відкидає кохання.

Важливими супутниками Афродіти були *Ерот* — купність крилатих богів, пов'язаних із любовними почуттями. За походженням їх описують як дітей Афродіти або німф. Еротів зазвичай зображали оголеними гарними крилатими юнаками або хлопчиками. В епоху переделлінізму як бог кохання описувався тільки *Ерот*, який панує як над зовнішньою природою, так і над моральним світом людей та богів, керуючи їхніми серцями та волею. Його уявляли гарним хлопчиком із крилами, у давніший час — із квіткою і лірою, пізніше — зі стрілами кохання або палаючим смолоскипом. Лук і стріли він використовує, щоб закохувати як смертних, так і безсмертних богів, часто під керівництвом Афродіти. Крилатість пояснюється тим, що закохані мінливі та схильні передумувати, а дитячий вигляд — бо кохання ірраціональне. Стріла і смолоскип символізують те, що «любов ранив і запалює серце». Він мав епітет «той, хто носить ключі», оскільки він тримав ключі до сердець. У римській міфології аналогічний Ероту бог мав ім'я *Купідон* або *Амур*.

В епоху еллінізму міфологія ускладнилася — Ерот з'являється у множині, характеризуючи різні типи та види любовних почуттів. Другим богом із групи Еротів є *Антерот*. Через обмежену кількість джерел його функції залишаються спірними. Одні вказують, що він викликав пристрасне бажання зруйнувати об'єкт кохання, ненависть, породжену любов'ю. Люди, нездатні любити, вважалися одержимими Антеротом. Відоме й інше тлумачення: Антерот — це бог нерозділеного кохання, він карав тих, хто залишався байдужим до почуттів і нехтував коханням. Його описували як озброєного золотим кийком або свинцевими стрілами. Персоніфікацією пристрасного бажання і кохання був *Гімерот*. Він був уособленням любовного прагнення, бурхливого потоку, що охоплює душу і переносить її до предмета бажання. Це прагнення може бути і солодким, і дуже болючим — стискає серце і груди, утруднює дихання, засліплює і оглушає. Також до групи Еротів належав *Потос*. Він уособлював любовні почуття до відсутнього чи померлого об'єкту закоханості, був покровителем любовної туги, пристрасного нерозділеного кохання.

Культ Афродіти значною мірою походить від культу фінікійської богині *Астарт*, яка споріднена зі східно-середземною богинею *Іштар*, чий культ своєю чергою був заснований на шумерському культі *Інанні*. Наприклад, на території Фінікії Астарту шанували як головне жіноче божество, богиню кохання та влади, як «Божественну матір», що дає життя,

«Матір Природу», що має десять тисяч імен. У етрусків — народу, який проживав на Апеннінському півострові до римлян, також була богиня *Туран*, яка приблизно відповідала давньогрецькій Афродіті. Культ Афродіти був перенесений до Риму, де її ототожнювали з *Венерою*. Староримська Венера була богинею садів, весни, зростання і розквіту. Згодом Венера у Римі набуває всіх епітетів Афродіти і як синкретизований аналог починає асоціюватися з бажанням, сексом, родючістю, процвітанням та перемогою; до того ж стає покровителькою морських подорожей.

Пантеон вірменських богів мав двох богинь, подібних до Афродіти. У VI–IV ст. до н.е. богинею кохання, краси та родючості вважалася *Астхик*, покровителька дівчат та вагітних жінок. Її культ був пов'язаний також зі зрощенням садів і полів та постачанням поселень водою. Після любовних зустрічей Астхик з її коханим, богом Ваагном, ішов дощ, приносячи людям рясний урожай. У III–I ст. до н.е. серед богинь перше місце посіла *Анахит*. Можливо, спочатку Анахит та Астхик були іменами одного божества, але поступово вони стали шануватися як дві різні богині. Анахит також була богинею-матір'ю, богинею кохання та родючості. Відмінністю від Астхик було те, що вона не пов'язана із водою. Анахит зіставляли з Артемідою, Нані, Афродитою, Афіною та іншими богинями.

В індюїзмі богом кохання, сексуального потягу, задоволення та краси вважається *Кама* (Камадева). Його зображали прекрасним юнаком зі шкірою зеленого кольору, що тримав в руці лук із цукрової тростини та п'ять стріл із квітів, стріляючи якими він збуджує у своїх жертвах любовну пристрасть. Цукрова тростина стає солодкою у міру дозрівання — це означає, що кохання дозріває з часом; листя цукрової тростини гострі і можуть порізати того, хто їх торкається, — так і чуттєве бажання може завдати болю. П'ять стріл символізують п'ять відчуттів, котрі формують любовне бажання: зір, слух, смак, дотик та запах. Їздовим птахом Ками є папуга, який символізує правду — оскільки дослівно повторює те, що почув а ще навколо нього літають медоносні бджоли; іноді він тримає прапор із зображенням морського чудовиська і лук, в якому замість тятиви — бджоли. Навесні розквітає кохання, починається шлюбний сезон у тварин та птахів. Бджоли символізують солодкість меду та біль від укусу. Водночас явлення Ками супроводжує демонічний дух, що створює страждання внаслідок сильного кохання або його втрати. Любов також може перетворитися на ненависть, що відображає силу первісного потягу. Релігійні ритуали на честь Ками спрямовані на поліпшення здоров'я та підвищення зовнішньої привабливості. Серед інших імен Ками — Мадана («той, що п'янить любов'ю») і Манматха («той, що хвилює розум»).

Наявність божеств кохання у слов'янській міфології залишається предметом дискусій. Гіпотетично богинею весни, оранки та сівби, покровителькою шлюбу та кохання була *Лада*. Вона мала сина *Леля*, який також був божеством кохання та шлюбу. Проте багато вчених вважають Ладу і Леля плодом псевдоміфології та науковою фікцією. Критичний підхід до джерел слов'янської міфології виявив, що існування бога Леля ґрунтується виключно на приспівих весільних та інших народних пісень. У них часто зустрічаються рефрени «Ой, лель-ладо» чи «Лада, лель-люлі», які, на думку дослідників, були помилково прийняті за імена божеств.

У Венеселі почитують богиню любові, природи, миру і гармонії на ім'я *Марія Ліонс*. Її культ поєднує елементи

католицизму (віра в Діву Марію), вірування індіанців та африканські міфи про героїв епохи работоргівлі. Вона панує над тваринами, зокрема черепахами та зміями, зображується як сильна жінка верхи на тапірі. На найбільш відомому пам'ятнику в Каракасі вона тримає жіночу тазову кістку як символ родючості.

У литовській міфології богинею кохання була *Мілда*. За стародавніми повір'ями, вона облітає весь світ на повітряному возі, запряженому білими голубами. У германоскандинавській міфології богинею кохання, сексу й привабливості вважається *Фрея*. Рівних їй за красою не було і немає в усьому світі ні серед богів, ні серед людей, а її серце таке м'яке і ніжне, що співчуває стражданням кожної істоти. Окрім любові, Фрея є богинею родючості, врожаю і жнив; також вона асоціюється з війною (є ватажком валькірії), золотом та магією ясновидіння і впливу на майбутнє.

Страх, жах, горе

У грецькій міфології бога війни Ареса у битвах супроводжували його сини *Деймос* (уособлення почуття жаху, що охоплював людей перед битвою) і *Фобос* (уособлення почуття страху та паніки під час битви). Ще одна богиня у давньогрецькій міфології уособлювала первісний жах та морок, з яких виникли перші живі істоти. Вона мала ім'я *Стікс* і була персоніфікацією однойменної міфічної ріки, однієї з п'яти річок, що протікають у підземному царстві Аїда. Богинею (або демоном) страждання, занепокоєння та горя була *Ойзіс*, її латинське ім'я — *Мізерія*. Божество плачу і ридання мало ім'я *Ялем*; йому приписується авторство особливих пісень, що були свого роду панахидою, творами надзвичайно серйозного та скорботного характеру, які виконували лише в особливих трагічних ситуаціях.

У міфології майя бог, що втілював нічний жах, смерть, жертвопринесення (і сам вимагав людських жертв), мав ім'я *Камазоц*. Його зображали у вигляді кажана, що тримав жертвний ніж і жертву.

Карна і *Желя* — божества горя та плачу в східнослов'янській міфології, чий «статус» залишається не цілком з'ясованим. Деякі дослідники вважають Карну і Желю уособленням скорботи за померлими, втіленням лих, геніями нещастя, вісниками бід. Їхні імена вважають похідними від слів «желя» — «жало, плач, смуток, оплакування померлих», що зустрічається в давньоруських пам'ятках, і «карити» — «оплакувати».

Гнів, лють, ревності, заздрість, гординя

У давньогрецькій міфології уособленням заздрості та гніву була *Мегера*, найстарша із трьох Ериній, богинь кровної помсти, які переслідують винних і доводять їх до безумства. Зображали її у вигляді жакливої жінки зі зміями замість волосся, аналогічно Горгоні Медузі, з вишкіреними зубами та батогом або смолоскипом в руках. *Фтон* уособлював ревності та заздрості, особливо в романтичних питаннях; деякі джерела вказують, що він мав багато дружин, але всіх їх убив через підозру в зраді. *Гібріс* була персоніфікацією зухвалості, насильства, гордині, втілювала надмірну зарозумілість, непокору природному порядку та неповагу до богів, що призводило до божественної відплати. У римській міфології її аналогом є *Контумелія*.

У германоскандинавській міфології богом військової люті був *Моді*. Він допомагав у битві, наводячи на супротивника

Камазоц

Мегера

Індрані

Ченрезіг

страх, підвищував бойовий дух і лють воїнів. Індуїстську богиню *Індрані* іноді асоціюють із ревнощами та гнівом. Її описують як прекрасну дівчину із тисячею очей, яка використовує як їздових тварин слонів або левів. Також в індуїзмі гнів асоціюють із молодшим братом бога кохання Ками — *Кродхом*.

Провина, сором, співчуття

Давньогрецькі богині, що уособлювали відчуття провини та покайних молитов, називалися *Літами*. У поемі Гомера «Іліада» їх зображали кульгавими та косоокими старими жінками. Літи намагаються виправити і загладити гріхи, здійснені їхньою сестрою Атою (її буде описано в розділі про психічні та наркологічні розлади), але не встигають за нею через кульгавість. Вони допомагають тим, хто їх шанує, але просять Зевса покарати тих, хто їх зневажає. *Айдос* — грецька богиня сорому, скромності, поваги та смирення; вона сприймається більше як персоніфікація цих почуттів і якостей, ніж як божество. Також цим словом описувалась емоція, що могла виникати в багатіїв у присутності бідних, оскільки, незалежно від джерел майнової нерівності, багатство та бідність можуть бути незаслуженими.

Бодгісаттва (просвітлена істота, що прагне досягнути стану будди), «будда співчуття» мав ім'я *Авалокітешвара*. Відповідно до доктрини, Авалокітешвара дав велику обітницю вислуховувати молитви всіх страждених, що звертаються до нього. В Індії його зображали як чоловіка, у східноазійському буддизмі — найчастіше як жінку. Він відомий під різними іменами, у мирному чи гнівному образі: в Індії — *Авалокітешвара* («початкове» санскритське ім'я), у Китаї — *Гуаньїнь*, у Японії — *Каннон*, у Тибеті — *Ченрезіг*, у Монголії — *Арья-Боло* або *Хоншим*. Серед вірян поширене уявлення, що Авалокітешвара може втілюватися як у різних божеств, зокрема й небуддійських релігій, так і в людей. Так, у буддизмі Тибету втіленням Ченрезіга вважають далай-лам.

Авалокітешвару часто зображають із чотирма, шістьма або тисячею рук, з одним або одинадцятьма обличчями. Одна пара рук складена біля серця в жест, що благає всіх Будд і Бодгісаттв про турботу й заступництво за всіх живих істот та порятунок їх від страждань; у них він тримає Коштовність, що виконує бажання. В іншій правій руці Авалокітешвара тримає кришталеві чотки, що символізують його здатність звільняти всіх істот від сансари через практику начитування шестискладової мантри; у лівій — стебло синього лотоса із розквітлою квіткою і двома бутонами, які символізують співчутливу мудрість щодо

минулого, теперішнього й майбутнього. На ліве плече Авалокітешвари накинута шкура дикого оленя, що символізує добрий і ніжний характер бодгісаттви та здатність підкоряти хибні думки. Серед інших його атрибутів — глечик із гілкою верби, мотузка (символ порятунку від бід), книга позаземної мудрості «Праджняпараміта», посох, тризуб, спідниця з тигрової шкури (символ безстрашності).

Джерела описують, що після досягнення просвітлення Авалокітешвара побачив, як сильно страждають істоти у колі перероджень сансари і дав обітницю врятувати їх і допомогти досягти нірвани. Коли він зрозумів, наскільки це важко, голова його не витримала і розкололася на одинадцять частин. Проте боги відновили тіло Авалокітешвари, надавши йому нову форму з тисячами рук і одинадцятьма головами.

Когнітивна сфера

У пантеонах багатьох міфологій особливо шанували божеств, відповідальних за інтелект, ученість, загальні когнітивні здібності. Слід також зазначити, що багато богів, описаних у цьому розділі, пов'язані з писемністю, алфавітом, засобами для письма.

Знання, вченість, мудрість

У Стародавній Греції богинею мудрості була *Афіна*, одна із дванадцяти найшанованіших олімпійських богів. Вона також відповідала за військову стратегію і тактику, була покровителькою знань, мистецтв і ремесел. На її честь назване одне із найдавніших міст світу. Афіна вважається винахідницею колісниць, корабля, флейти, труби, керамічного горщика, граблів, плуга, ярма для волів та вуздечки для коней; вона навчила людей ткацтву, прядінню і кулінарії, заснувала закони та вищий суд. джерела приписують їй створення понять «держава» та «війна» як варіант вирішення суперечок. Ім'я Афіни тісно пов'язане із Троянською війною, їй належить задум троянського коня, що сприяв взяттю Трої. Матір'ю Афіни була *Метіда*, вона уособлювала мудрість і розсудливість та наділила доньку цими якостями. Згідно із міфом, Метиду проковтнув Зевс, після чого вона стала його порадицею, сповіщала, що є злом, а що добром. Дослідники вважають її образ однією з персоніфікацій людської свідомості. Грецьке слово «metis» означає рису характеру, що поєднує мудрість і хитрість. У Стародавньому Римі тожодною до Афіни богинею була *Мінерва*, а за розвиток когнітивних функцій відповідала *Агенорія*. Вона наділяла дитину здатністю ходити, співати, мислити, рахувати.

Афіна

Сарасваті

Мнемосіна

У скандинавській міфології богинею мудрості та яснобачення була *Вьор*, яка входила до основної групи богів. Її ім'я означає «мудра», «та, від якої нічого не приховано». Також у скандинавських міфах фігурує *джерело Міміра*, в якому приховані знання та мудрість; його охороняє велетень Мімір. У набатеїв, напівкочового семітського народу, який створив царство на Близькому Сході, бог вченості, знань, торгівлі, ворожіння мав ім'я *Аль-Кутбай*. Ім'я Кутбай пов'язане із семітським коренем, що означає «писати», тому Аль-Кутбай може означати «Великий Писар». У пантеоні самудських арабів богом мудрості був *Нахі*.

У міфах Стародавньої Месопотамії богом мудрості, наук та грамотності був *Набу*. Також він — бог рослинності, винахідник писемності, божественний писар, покровитель раціональних мистецтв, писарів і каліграфів. Його символ — палички для письма. Набу в міфології поступово замінив *Нісабу*, богиню зерна та писемних мистецтв у найширшому сенсі, включно з письмом, обліком та землемірством. Вона також асоціювалася з літературою, піснями, грамотністю, математикою та відповідними знаряддями праці. Вважалося, що Нісаба дарує правителям мудрість. На зображеннях вона оснащена лазуритовою табличкою із вигравіруваним «небесним письмом» (порівнянням клинописних знаків і зірок). Це могло бути пов'язано з визначенням найкращого часу для вирощування певних культур. Відповідно до міфів, із розвитком культу бога Набу вона стала його міфологічною дружиною і жила з ним у країні писемності.

В індуїзмі та буддизмі богинею мудрості, знання, мистецтва, краси та красномовства була *Сарасваті*. Також вона — покровителька науки й музики. Зазвичай її зображують із чотирма руками. У руках Сарасваті тримає священну книгу Вед — символ науки, чотки з білих перлів — символ духовності, чашу зі священною водою — символ сили та віну — музичний інструмент, символ мистецтва. Із буддизмом вона потрапила до Японії, де отримала ім'я *Бендзайтен*.

У Стародавньому Єгипті богом мудрості, знань, Місяця, покровителем бібліотек, архівів, вчених, чиновників, державного та світового порядку був *Тот*. У пантеоні він посідав почесне місце переписувача, секретаря та візира верховного бога Ра; разом із богинею письма Сафехт часто зображався як бог-писар, що записує імена людей, зокрема царів, щоб вони могли жити вічно після смерті. Під час розквіту держави його представляли як наймудрішого бога, винахідника ієрогліфів, писемності та календаря, автора

священих книг, мага. Спершу, будучи богом Місяця, Тот через фази цього небесного тіла був пов'язаний з астрономічними спостереженнями. Оскільки Місяць ділив час своїми фазами на однакові відрізки, Тот виступав і богом справедливого поділу, вважався засновником більшості обрядів, опікувався різноманітними подіями у світі. Йому приписували винахід року, що складається із 365, а не 360 днів.

У вірменській міфології бог мудрості, писемності, знань, риторики, захисник наук і мистецтв, віщун долі та писар верховного бога мав ім'я *Тір*, а богинею, тотожною до Афіни у Греції, була *Нане*.

Пам'ять і мислення

У давньогрецькій міфології богинею пам'яті є *Мнемосіна* (Мнемозіна). Одна з її характеристик — всезнання: вона знає «все, що було, все, що є, і все, що буде». Коли музи опановують митця, він передусім п'є з джерела знання Мнемосіни — тобто торкається витоків пізнання. Також вона відкрила спосіб міркувати, була матір'ю муз — покровительок мистецтв і наук. Одна з її дочок — «старших», титанічних муз — *Мнема*, була покровителькою пам'яті; друга, *Мелета*, — музою роздумів, досвіду та медитації.

Мнемосіна пов'язана з рікою забуття *Летою*. Біля печери оракула (віщуна) текло два джерела: Лети (Забуття), з якого пили воду люди, які мали намір запитати, і джерело Мнемосіни (Пам'яті), з якого пили ті, хто отримав відповідь. Останні мали згадати все і набути всезнання. Тут же стояв трон Мнемосіни, яка допомагала утримувати в пам'яті бачене і почуте. Джерело із назвою Лета є однією з п'яти річок, що протікають у підземному царстві Аїда. Померлі пили з цієї річки і отримували забуття всього минулого — невід'ємну частину царства смерті, а ті, що вирушали назад на землю, мали ще раз напиться з неї. За пізніми варіантами міфів, померлим надавався вибір, з якої річки пити, і вони обирали Мнемосіну чи Лету.

У цьому розділі варто згадати індійську богиню *Вач*, персоніфікацію мови, оскільки процес мовлення тісно пов'язаний із мисленням. Вона породжує суперечки між людьми, її називають «матір'ю Вед» — збірки найдавніших священних писань на санскриті. У пізнішій ведичній літературі та постведичних текстах індістських традицій Вач перетворюється на богиню мудрості й красномовства, отожднюється із Сарасваті.

Продовження в наступному номері